

**SZENT ISTVÁN
EGYETEM**

**A közös agrárpolitika tájvédelmi előírásainak hatásai a
Békés megyei kunhalmok állapotára**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Rákóczi Attila

Gödöllő
2016

A doktori iskola

megnevezése: Környezettudományi Doktori Iskola

tudományága: Környezettudományok

Vezetője: Csákiné dr. Michéli Erika
tanszékvezető, egyetemi tanár, DSc
SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar
Környezettudományi Intézet
Talajtani és Agrokémiai Tanszék

Témavezető: Dr. Barczy Attila
egyetemi docens, PhD
SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar
Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet
Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

1. A MUNKA ELŐZMÉNYEI, A KITŰZÖTT CÉLOK

A Nature tudományos folyóirat 2015. évi júniusi számában két kutatás az eurázsiai területek rézkor végi, kora bronzkori időszakával foglalkozik. ALLENTOFT et al. (2015) (a világ számos pontjáról származó kutatók), a másik kutatásban CALLAWAY (2015) rávilágítottak arra, hogy az időszámításunk előtti 3000–1000-ig tartó időszakban komoly migrációs hullám volt jellemző az eurázsiai térségben. A népcsoportok vándorlása és elterjedése alapvető hatással volt a jelenkori Európa kulturális és etnikai arculatának kialakulására. A vizsgálatok során kunhalmokból vett csontok DNS-analízisét végezték el, ebből vontak le következtetéseket.

A halmok kialakításuk sajátosságai miatt talajtani, zoológiai és botanikai, valamint tájvédelmi, tájtörténeti szempontból is kiemelt jelentőséggel bírnak (TÓTH A. 2002). Tudományos mélységű feltárásuk, kutatásuk még korántsem teljes, ezért megőrzésük kiemelten fontos. A Kárpát-medence területén több mint 40 ezer halom volt található (TÓTH A. 1999a). Az idő előrehaladtával számuk rohamosan csökkent. A védelmüket szolgáló intézkedések viszonylag későn jelentek meg. Áttörést az ezredforduló végén elfogadott, a természet védelméről szóló törvény megjelenése jelentett. Ugyanakkor a törvényi szabályozás hiányos volt; végrehajtó rendelet híján tovább romlott a még fennmaradt halmok állapota.

A kunhalmok megőrzésében igazi áttörés az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat követően történt. A közös agrárpolitika (KAP) 2009-es reformja következtében közösségi védelem alá helyezték a kunhalmokat. Az agrártámogatásokhoz kapcsolt szankcionálási rendszer olyan lehetőségeket vetített előre a halmok fennmaradására vonatkozóan, amilyenre a keletkezésük óta nem volt példa.

A fentebb leírtakat figyelembe véve kutatásom a következő célokat tűzte ki:

- Célom a módosított HMKÁ-rendelet (mint a kunhalmok védelmét szolgáló végrehajtó rendelet) 2010. évi bevezetésétől több éven keresztül

területbejárásokkal vizsgálni annak a kunhalmok állapotára gyakorolt hatásait, eredményeit, hatékonyságát Békés megye területén.

- A megjelent új jogszabály környezetikonfliktus-keltő hatásának detektálására, mérésére, az ok-okozati összefüggések kiderítésére, a gazdálkodók motivációinak megértésére strukturált interjúk elvégzését tűztem ki célul a Békés megyei gazdálkodók és a kutatott téma szakértőinek megkeresésével.
- Az elvégzett munkák eredményei alapján céloim egy olyan javaslatcsomag összeállítása, mely integráltan veszi figyelembe a kunhalmok megőrzését és a tájban élő, azt évezredek óta alakító ember érdekeit, motivációit.

A célok elérése érdekében – a rendelet bevezetésétől – a 2010. és a 2015. év között területbejárásokkal vizsgáltam az abba beépült Békés megyei kunhalmok területhasználatában beállt változásokat. Munkám monitoringtevékenységre is kiterjedt. A bevezetett szabályozás érzékelhetően konfliktus forrása is volt a gazdák körében. A körülmények felderítését is célul tűztem ki, az érintettekkel és szakértőkkel folytatott interjúk segítségével. Ki kell emelni, hogy a halmok a táj szerves részét képezik, így megőrzésük szempontjából a probléma középpontjában a földművelő ember áll. Meglátásom, hogy nélküle, motivációinak megértése nélkül fölösleges munkát végeznénk, hiszen pontosan a táj alakítójának segítségével tudjuk hatékonyan megóvni az egyedi tájértékeinket.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A vizsgálat alá vont táj bemutatása, jellemzése

Békés megye Magyarország délkeleti részén fekvő megye. FÉJA (1937) után az ország e részét Viharsaroknak is szokták nevezni. Északról Hajdú-Bihar megye, nyugatról Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád megye határolja, délről és keletről a Román államhatár veszi közre. Területe 5631,5 km², lakossága 361 802 fő (KSH 2013), székhelye Békéscsaba. Természeti környezet vonatkozásában Békés megye területe az Alföld nevű nagytájunkon fekszik. Az Alföldet az átszelő folyók két nagy területté választják, a dunai Alföldre, és a tiszai Alföldre. E két nagy egység tovább osztható középtájakká, így a nagytáj öt dunai középtájra, és nyolc tiszai középtájra osztható (MAROSI és SOMOGYI 1990). A kunhalmokra az elmúlt század közepétől a nagyüzemi, nagytáblás művelés jelentette a legnagyobb veszélyeztető tényezőt. A rendszerváltás utáni években azonban az elaprózódott törpebirtokok, a kisparcellás területhasználat a legnagyobb kockázati tényező. Az országos átlag birtokméret 28,10 ha, Békés megyében 28,41 ha.

2.2. Az állapotfelmérés és az évenkénti vizsgálatok módszertana

Kutatómunkám során a rendeletmódosítás előtt egy kiindulási állapotokat rögzítő, állapotfelmérő munkát végeztem a megyében a rendeletbe bekerült 185 db halomról. A felmérő munkára a 2010/2011-es gazdálkodási évben, azaz 2010 ősze és 2011 ősze között került sor. A munka során THALES MobilMapper CE típusú PDA-GPS készüléket használtam, melyre a Digiterra Hell, 6.14.04.2 típusú térinformatikai program volt telepítve. A PDA-készülékbe a lista adatai alapján beírtam a halom középpontjának koordinátaadatait, így navigáltam a halomhoz. A halom helyszíni megtalálása és beazonosítása után megvizsgáltam annak területi adatait. A középpontján egy pont-poligont vettem fel a térinformatikai megjelölés, valamint a térképi megjeleníthetőség végett. A helyszíni munka további fázisában meghatároztam a nyilvántartott sugáradat

helyességét is. Ezután a halom palástjának az aljában körbejárva annak területét is felmértem. Ezt követően a halom műveltségi állapotát, a rajta megtalálható hasznosítást vizsgáltam, de rögzítésre került a halom palástjának állapota (ép, elhordott, sérült stb.) is. Ezek után digitális fényképezőgép segítségével fényképfelvételeket készítettem a halomról több irányból, mely fényképeket számítógépes adatbázisban archiváltam a halmok egyedi azonosítóját követve.

Az így összegyűjtött adatokat halmonként a helyszínen felmérőlapon rögzítettem. A felmérés során összegyűjtött adatokat a Microsoft Office Excel 2007 programban vezettük fel. Ezen adatbázis adatai adják a kutatómunkám kiinduló referenciaadatait.

A kiinduló adatbázis összeállítása után 2011 ősztől kezdődően 2015 végéig évenkénti vizsgálatokat folytattam a gazdasági évek tekintetében, tehát minden érintett év ősztől a következő év nyarának végéig. Módszertani szempontból ezek teljes vizsgálattal történtek, mely vizsgálatok évenkénti alapsokaságát a korábbi évben bolygatott halmok köre adta. A későbbi években az alapsokaság mértéke így változó szám volt, minden évben az előző év felmérésekor műveltként regisztrált halmok adták azt. Az évenkénti teljes vizsgálatok terepi menete a fentiekben részletezettek szerint történt.

2.3. A monitoringvizsgálat módszertana

2013-tól helyszíni monitoringvizsgálatokat is folytattam. Ennek oka, hogy az évenként folyó teljes vizsgálatok az azt megelőző évben művelt halmokra terjedtek csak ki, a korábbi évek valamelyikében felhagyottakra már nem. Ugyanakkor a bevezetett szabályozás hatásainak vizsgálata szempontjából vizsgálni kell a korábbi években felhagyott halmokat is, hiszen azok állapota mutat rá az eredmények és a hatások stabilitására.

Az évenkénti monitoringvizsgálataim módszertani szempontból reprezentatív mintavétel alapján történtek. A mintavételek alapsokaságát a megelőző években műveléssel felhagyott halmok adják. Ezek alapján 2013-ban a 2012 során felhagyott halmok adták az alapsokaságot, itt 7%-os vizsgálati rátát

határoztam meg. A 2014. és 2015. évi monitoringvizsgálataim során 10%-os kiválasztási ráta mellett döntöttem. A reprezentatív minták összeállítása randomszám-generátorral történt, a Random Number Generator Pro 1.71 (verzió: 1.71) nevű program segítségével. Ezek után következett a kiválasztott halmok terepi szemlézése a már korábban leírt terepi módszertan alapján. Az évenkénti monitoringvizsgálatok eredményeit külön nyilvántartásban vezettük.

2.4. A társadalomtudományi vizsgálat módszertana

Tudományos kutatásom során szerettem volna kideríteni a tájban élő és gazdálkodó ember érzéseit, motivációit, javaslatait a halmokról és azok megőrzéséről. A halmok helyzetével, védelmével, a megoldási lehetőségek figyelembe vételével egy négy pontból álló problémakört határoztunk meg. A problémakör felderítésére, az ok-okozati összefüggések detektálására, a folyamatok megértésére, a kezelési lehetőségekre a társadalomtudományok módszerét, az ún. strukturált interjút alkalmaztam. Békés megye területén összesen 20 strukturált interjút készítettem. A 20-ból 5 interjút a téma szakértőivel készítettem. A velük folytatott beszélgetések a saját ismereteim bővítését is szolgálták, valamint a feldolgozás során az általuk elmondottakat ütköztettem az érintettek véleményével. Az érintett Békés megyei gazdálkodók körében 15 interjút készítettem.

Az interjúkról – a későbbi könnyebb feldolgozás érdekében – hangfelvételek is készültek diktafon segítségével. Ezek hossza a szakértők esetében közel 2,5 óra, az érintettek esetében több mint 6 óra hanganyagot jelentett. Szó szerinti átírat nem készült az interjúkról. A kérdéshez egy előre nyomtatott kérdéssorokat tartalmazó adatlapot is használtam.

2.5. Az adatfeldolgozás módszertana

A területbejárások térinformatikai adatait a MePAR böngésző térképi program segítségével tettük megjeleníthetővé, szemléletessé. A terepi

vizsgálatok során készült adatokat Microsoft Office Excel 2007 programmal dolgoztuk fel.

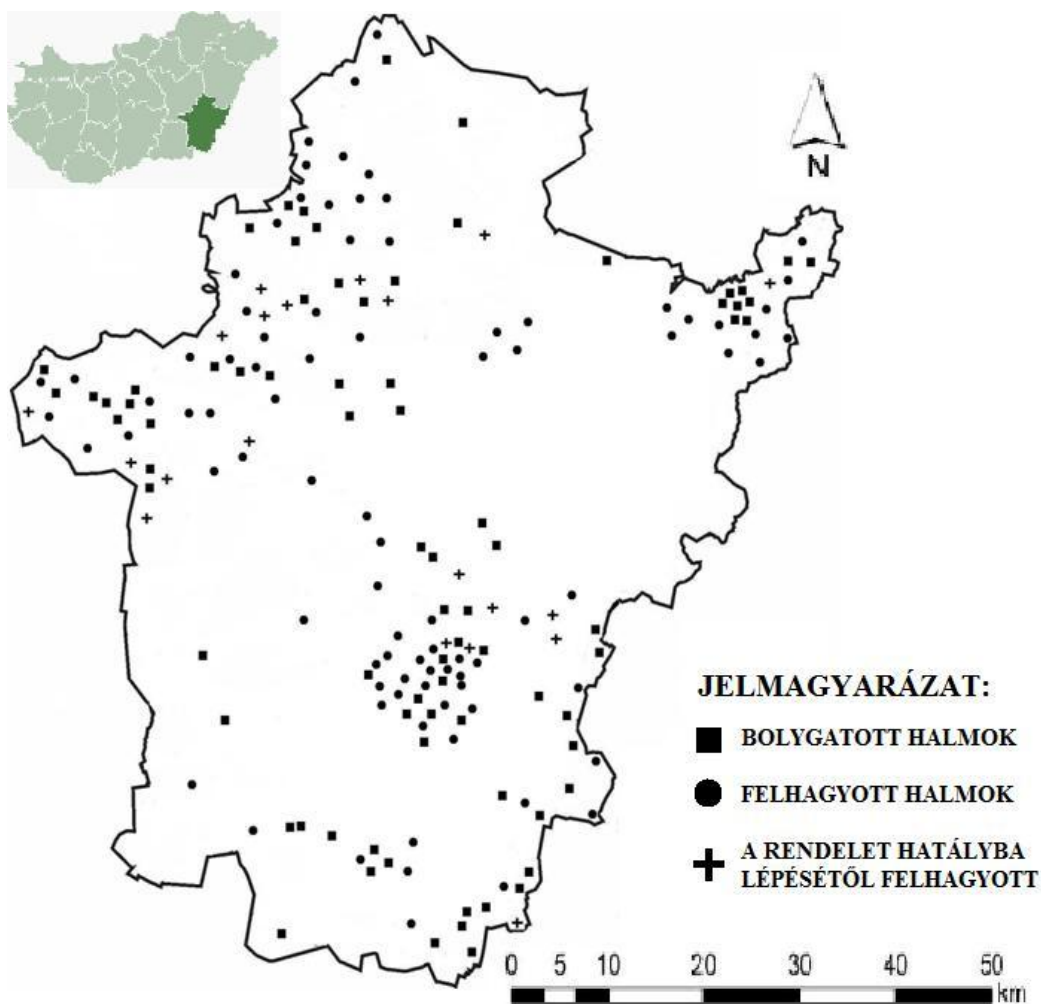
A módosított HMKÁ-rendelet életbelépésekor tapasztalt halomállapotokat statisztikai vizsgálat alá is vontuk. A feldolgozáskor a saját területbejárásaink során rögzített adatokat használtuk fel a 185 db halomra vonatkozóan. Így egyrészt a rendelet hatályba lépése előtti adatokat (állapotfelmérés), a rendelet hatályba lépését követő adatokat, valamint az azt követő első gazdálkodási évben folytatott éves bejárásaink eredményeit vontuk vizsgálat alá. Ennek során a rendelet hatásait, a szankciós eljárás eredményességét vizsgáltuk IBM SPSS Statistics 23 típusú statisztikai program segítségével, binominális teszt statisztikai elemzéssel.

A binomiális próba lényege kideríteni, hogy egy változó p/q aránya (p : egyik arány, q : másik arány, $p + q = 1$) egy tesztelni kívánt p_0/q_0 -aránytól szignifikánsan eltér-e.

Az elkészült interjúkat kvantitatív értékelés, tartalomelemzés alá vontam az általunk megalkotott ún. 4-es problémakör mentén BABBIE (2003) és NEWING (2011) módszertani javaslatai alapján. Ennek során reflektáltam a szakértők által elmondottakra is. A kvalitatív kutatás eredményeinek megbízhatóságát több módszerrel igyekeztem növelni a munkám során. Fokozott figyelmet fordítottam a beszélgetések alkalmával arra, hogy ne lépjek ki a kutató szerepéből és ne befolyásoljam a kérdezettet a válaszaiban. A munka során a megfigyeléseimet igyekeztem pontosan és részletesen is rögzíteni, valamint a megkérdezettektől származó idézetekkel igyekeztem alátámasztani a megállapításaimat a feldolgozás során.

3. AZ EREDMÉNYEK

3.1. Az állapotfelmérés eredményei

1. ábra: Az állapotfelmérés eredményei

1. táblázat: Az állapotfelméréskor talált halomállapotok és darabszámaik

halomok állapota	2010–2011 (db)	halmozott a 2011. év végéig (db)
bolygatott	78	78
felhagyott	87	
a rendelet hatályba lépésétől felhagyott	20	107
összesen:		185

Az állapotfelmérő munkám eredményeit az 1. ábra szemlélteti és az 1. táblázat tartalmazza. Látható, hogy a rendeletbe beépített 185 db kunhalomból 78 db

halom állt mezőgazdasági bolygatás alatt, 87 db nem volt művelve, vagy soha nem is állt talajbolygatás alatt. A rendelet hatályba lépését követően 20 db halom területének a művelésével felhagytak a gazdák. Így összességében 2011 végére 107 db halom vált bolygatatlanná.

3.2. A teljes vizsgálatok évenkénti eredményei (2012–2015)

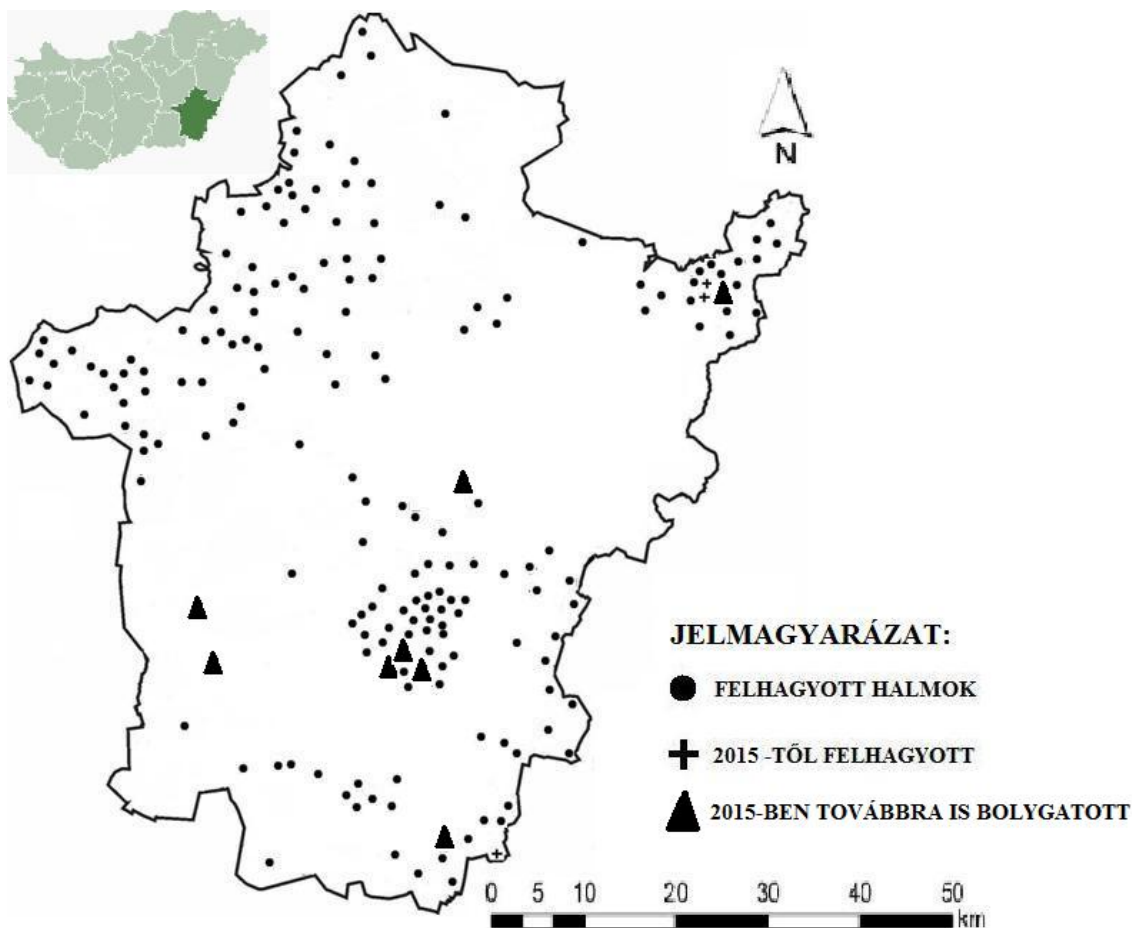
2. táblázat: A helyszíni vizsgálataink évenkénti eredményei

vizsgált év	bolygatott (db)	felhagyott (db)
2012	40	145
2013	24	161
2014	11	174
2015	8	177

A területbejárásaink évenkénti eredményeit a 2. táblázat mutatja. Megállapíthatjuk, hogy 2012-ben tovább csökkent a művelt halmok száma, 38 db halom területének a művelésével hagytak fel a megyei főlművelők. Így összességében 145 db-ra nőtt a felhagyott halmok száma, és 40 db kunhalom területe állt még talajbolygatás alatt.

2013-ra tovább nőtt a felhagyott halmok köre, 16 db halom művelésével hagytak fel ebben az évben a gazdálkodók. Így 161 db halom vált felhagyott állapotúvá, és 24 db halom állt továbbra is bolygatás alatt. Területükön főként búza, kukorica, napraforgó növényeket termesztettek az érintettek.

A 2014-es évben további 13 db halom területének a művelésével hagytak fel az érintettek. Ezáltal 2014 végére 174 db halom területe lett felhagyott állapotú, és 11 halom állt továbbra is bolygatás alatt.

2. ábra: A 2015-ben végzett teljes vizsgálat eredményei

A vizsgálat utolsó évének eredményeit látva megállapítható, hogy további 3 halom területét vonták ki a gazdálkodók a mezőgazdasági művelés alól, így 177 db halom lett felhagyott állapotú. 8 db halom területén továbbra is mezőgazdasági művelés folyt (2. ábra). Utóbbinak az érvényben lévő kölcsönös megfeleltetési szankcionálási rendszer ellenére számos magyarázata lehet. Legfőbb a területalapú támogatásokhoz kapcsolódó ellenőrzésre történő kiválasztás, hiszen a támogatást igénylők meghatározott százaléka kerül csak helyszíni ellenőrzésre. Ezen belül a HMKÁ- kritériumok vonatkozásában sem kerül minden kérelmező vizsgálat alá.

3.3. A monitoringvizsgálatok évenkénti eredményei

A monitoringvizsgálatainkkal a szabályozás hosszú távú eredményeit céloztuk kideríteni, és következtetéseket kívántunk levonni a szabályozás okozta változások stabilitásáról. A vizsgálatokat és a hozzájuk fűződő területbejárásokat a 2013-as, 2014-es és a 2015-ös évben végeztem.

A táblázatok adataiból kitűnik, hogy – egyetlen esetet kivéve – nem vonták művelésbe a gazdálkodók a korábban felhagyott halmokat. A feltört 5010-es halom (*Három-határ-halom*) esetében szándékos károkozás történt a gazdálkodó részéről. Az esettel kapcsolatban feljelentés is történt a hatóságok részéről.

Kijelenthetjük, hogy a módosított HMKÁ-rendeletnek mint a kunhalmok védelme végrehajtó rendeletének működése stabilnak mondható, hiszen hosszú távon oldja meg a halmok védelmét.

3.4. A jogi szabályozás hatékonyságának vizsgálata

A vizsgálataim e szintjén az újonnan bevezetett jogszabályt, a HMKÁ-rendeletet vontam vizsgálat alá a hatására kialakult halomállapotok tükrében. A 3. táblázat összefoglalva mutatja a művelésben beállt változásokat, így további elemzéshez nyújt segítséget.

3. táblázat: A 185 db halom művelésében beállt változások a HMKÁ-rendelet bevezetésekor

		halomtest állapota	
		művelt (db)	felhagyott (db)
a rendelet időbelisége	a HMKÁ-rendelet bevezetése előtt (állapotfelmérés)	98	87
	a HMKÁ-rendelet bevezetése után közvetlenül (2010/2011)	78	107
	az első évben a kiszabott szankciót követően (2012)	145	40

A 4. táblázat a módosított HMKÁ-rendelet megjelenése utáni, de még annak szankcióval járó ellenőrzése előtti kunhalomállapotokat tartalmazza. Itt látható, hogy a rendeletbe beépíteni tervezett 185 db halomból a rendelet bevezetése előtt (az állapotfelmérés időpontjában) 87 db kunhalom volt felhagyott állapotban, vagy e halmokat sohasem vonták művelés alá. Ezzel

szemben 98 db halom volt mezőgazdasági bolygatás alatt. A HMKÁ-rendelet módosításának hatására a megyei gazdálkodók 2011-ben 20 db kunhalom művelésével hagytak fel. Így 107 db lett a felhagyott halmok száma, és 78 db területét továbbra is művelték.

4. táblázat: A módosított HMKÁ-rendelet hatásainak vizsgálata

Binomial Test				
Category	N	Observed Prop.	Test Prop.	Exact Sig. (1-tailed)
0 nem művelt	107	,578378	,530000	,106
1 művelt	78	,421622		
	185	1,000000		

A binominális teszt vizsgálata alapján kimondhatjuk, hogy a rendelet életbelépésével (de még a szankciók ki nem szabásával) nem jelentkezett szignifikáns változás a megyei kunhalmok területhasználatában. Ugyanazt a helyzetet detektálhatjuk, mint amit korábban kifejtettünk a természet védelméről szóló törvény bevezetésekor.

5. táblázat: A módosított HMKÁ-rendelet szankciós hatásainak vizsgálata

Binomial Test						
		Category	N	Observed Prop.	Test Prop.	Exact Sig. (1-tailed)
művel1	Group 1	0 nem művelt	145	,783784	,422000	,000
	Group 2	1 művelt	40	,216216		
	Total		185	1,000000		

A 5. táblázat adataival a már hatályba lépett rendelet okozta hatásokat vizsgálhatjuk a hatálybalépést követő első gazdálkodási évben, azaz 2012-ben. Az MVH (2011) adatszolgáltatásából kiderül, hogy 2011-ben a kunhalmot művelő (a 3. táblázat adatai alapján) 78 gazdálkodót szankcionált a kifizető ügynökség a kölcsönös megfeleltetés szabályainak be nem tartása miatt.

A binominális tesztvizsgálat már szignifikáns összefüggést mutatott ki a végrehajtott rendelet szankciós hatása és a halmok állapotában beállt változások között. Látható, hogy a módosított HMKÁ-rendelet eddig nem tapasztalt hatékonysággal védi a még jelentőséggel bíró, rendeletbe beépült megyei kunhalmokat.

3.5. A társadalomtudományi vizsgálatok eredményei

Az interjúalanyok többsége nem részletezte különösebb mélységben a múltját, felmenőikre igen kevesen utaltak. Az idősebb korosztály képviselőitől várható talán ez el jobban. Ugyanakkor a fiatalabb korosztályt képviselő Dóra (25 éves) is említi a családi hagyományokat a gazdálkodás terén.

*„Már az ükszüleim is gazdálkodtak, és ezért választottam én is az agrárt.”
/Dóra, 25 éves/*

Minden kérdezett részletesen beszélt a gazdálkodása történetéről, saját gazdasága felépítéséről. Külön kitértünk a gazdálkodás szempontjából kritikusnak nevezhető tényezőkre. A beszélgetések alkalmával az időjárási tényezőket, az értékesítési gondokat, az igazgatási, agrártámogatási előírásokat említették.

Az interjúk során elhangzottak szerint megállapítható, hogy a gazdálkodók többsége igen csekély ismeret birtokában van a halmokról.

*„Olyan 150-200 éve keletkeztek, szerintem építették őket.” /Tamás, 41 éves/
Néhányan voltak csupán, akik mélyebb ismeretet tanúsítottak a beszélgetések során.*

A beszélgetések rámutattak, hogy a kunhalmok korábbi védelmét biztosító, a természet védelméről szóló törvény nem épült be a köztudatba. A kérdezettek közül csekély számban tettek utalást a törvényre.

„Azt hiszem, hogy '91 környékéről, mert akkor olvastam, hogy talán az állattartás is káros rá...”. /Valéria, 44 éves/

A legtöbb gazdálkodó a HMKÁ-rendeletre tett utalást.

*„2010-től védettek. Művelni nem lehet, csak kaszálni, visszagyepesíteni...”.
/István, 64 éves/*

Az interjúkból kiderült, hogy a legtöbb érintett a falugazdászától értesült a megváltozott szabályokról.

„Én a falugazdásztól tudtam meg...”. /Tamás, 41 éves/

A beszélgetésekből kiderült, hogy kicsi azon gazdálkodók köre, akiket nem érintett hátrányosan a szabály. Mindazonáltal az interjúkból látható, hogy az esetleges jogkövetkezmények miatt hagytak fel a legtöbben a halmok

területének művelésével. Mária (29 éves) is ezt nyilatkozta: *„Félünk szankciótól, még jobban próbáljuk azt, hogy ezeket a kunhalmokat megőrizzük.”*

A megkérdezettek közül néhányan a halmokat károsító folyamatokkal sem voltak tisztában. Látható, hogy nem jól mérik fel az érintettek a káros folyamatokat. Attila (37 éves) így látja: *„A művelés szerintem egy nagyon-nagyon lassú erózió volt...”*. Greksza János szakértő ellenben így véli: *„A szántás az egyik legkárosabb folyamat...”*.

Az interjúk során megosztottak voltak az érintettek a halmok felhagyásából adódó esetleges termés kiesések problémájával kapcsolatban. Voltak, akik arra panaszkodtak, hogy termés kiesésük jelentkezett, de voltak, akik ezt másként látták.

„Még a legelő sem jó rajta, mert hamar kiszárad, kiszül.”/Sándor, 64 éves/

„Nehezebben megy fel rá a traktor, ennyi.”/György, 46 éves/

Az interjúk kielemezése során arra az álláspontra jutottam, hogy az új szabályozásnak jelentős visszhangja volt a vidéki területen a földműveléssel foglalkozók körében.

A beszélgetések során ki szerettem volna deríteni, hogy milyen javaslataik lennének az érintetteknek a HMKÁ-rendelet esetleges módosítása kapcsán. Ennek kiértékelése során ütköztettem az érintettek és a szakértők véleményét a kérdésben.

Az érintettek egy kisebb köre elfogadja így a szabályozást. Demeter (66 éves) azon a véleményen volt, hogy *„ha azt mondja a törvény, hogy ne műveljem azt, akkor nem fogom azt.”* Ugyanakkor az előírás szigorítása is felmerült Valéria (44 éves) részéről: *„Én szigorítanám a szabályt.”* A szakértők ebben a kérdésben óvatosak voltak.

Látható volt, hogy a halmok területének földhivatali rendezése fontos lehet. Ez mind gazdálkodói, mind szakértői oldalról felmerült.

„Ezt a földhivatali rendezést meg kellene oldani.”/Sándor, 64 éves/

„A földhivatali rendezésnek nagy jelentősége lenne...”/Tóth Veronika, MVH/

A halmokkal kapcsolatos ismeretek bővítésének igénye mindkét oldal felől felmerült.

„Előadások, baráti beszélgetések keretén belül tudatukra és a lelkükre beszélni.” /István, 64 éves/

Mind az érintettek, mind a szakértők esetében felmerült a rendeletbe beépült halmok körének újragondolása, kategorizálása, a kisebb területi kiterjedésű halmok kiemelése az előírásból.

„Még több kutatás és kategóriák felállítását javasolnám, mert amely halom alacsony, és kis területi kiterjedése van, azt én már nem védeném.” /Tóth János, MVH/

A többletforrások megítélése széles körben elhangzott az érintettek részéről. László (39 éves) úgy látja: *„Nekünk az anyagi oldalát kell mérlegelnünk...”*. A szakértők megfontoltak a támogatások ügyében.

Az interjúk során a megnyilvánulásokból azt is tapintani lehetett, hogy az anyagi támogatáson túl erkölcsi elismerésre is vágnak a gazdák. *„Azt kihagyjam, kezeljem, kopjafát tegyenek oda, én azt minden ellenszolgáltatás nélkül megtenném”* – nyilatkozta György (26 éves).

A halmok területének a kezelésében is megosztottságot tapasztalhattam. A kérdezettek egy köre állami feladatnak látja, a szakértők jellemzően inkább a gazdákra bíznák ezt. A halmok helyszínen történő kijelölését is igen sokan támogatnák. Erre a szakértők is kitértek. Ezt támasztja alá István (64 éves) véleménye is: *„Fontos, hogy valamivel meg kellene jelölni ezeket.”* *„A halmokat az ügyfelek jelenlétében ki kellene tűzni”* – véli Tóth János szakértő.

Az interjúk beszélgetések végén feltétlenül ki szerettem volna térni arra, hogy az érintettek hogyan vélekednek a halmok jövőjéről. Válaszaikkal a saját kutatásom jelentőségére, létjogosultságára és támogatottságára is választ kaptam. Azt gondolom, hogy ebben a kérdésben az általuk elmondottak a leghitelesebbek.

„Olyan kevés dolog van – legyen az kastély vagy bármi –, amit meg tudunk mutatni az utókor számára. Maradjanak meg! Nagy szavak nélkül, de tényleg ezt gondolom.” /Ferenc, 46 éves/

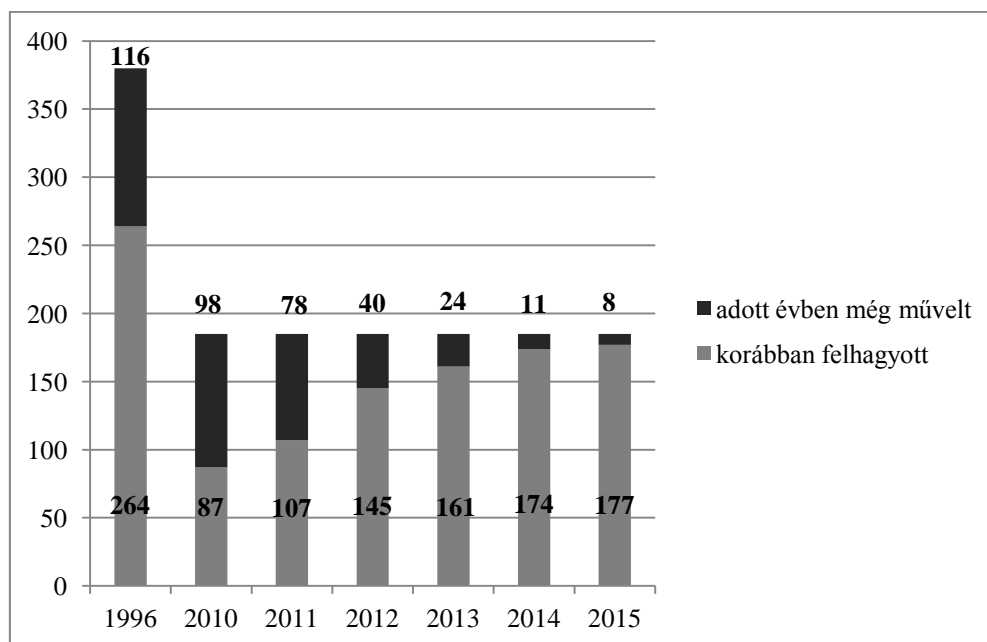
3.6. Új tudományos eredmények

1. Az öt éven keresztül végrehajtott területbejárásaim igazolták, hogy a módosított HMKÁ- rendelet – mint a kunhalmok védelmének végrehajtó rendelete – a halmok keletkezése óta nem látott hatékonysággal védi az ember által alkotott halmokat. Jelentős változást regisztráltam a Békés megyei kunhalmok állapotában. A kutatásom – mint esettanulmány – kiderítette, hogy a HMKÁ-rendeletbe beépítendő halmok körének további bővítése esetén rövid idő elteltével, jó eséllyel megmenekülhetnek és fennmaradhatnak további halmok is. Az előzőekből következően, ha bármely egyedi tájértékünket védelem alá kívánánk helyezni, biztosítható lehetne a megmentésük, fennmaradásuk az EU-s agrártámogatásokhoz kapcsolódó kölcsönös megfeleltetés előírásain keresztül.
2. Az elvégzett kutatómunkám során bizonyítást nyert, hogy tájvédelmi kutatások során érdemes mélyinterjúk beszélgetéseket folytatni az érintettekkel, mert hozzáállásuk, motivációjuk feltárható, ezáltal javaslatokat lehet megfogalmazni a szabályozó hatóságok felé is, melyek az előírások módosítására, azok hatékonyságának javítására, kiegészítő intézkedésekre jogosultak.
3. A mélyinterjúink eredményeiből kiderült, hogy a gazdálkodók alapvetően elfogadóak a tájban található tájképi elemeinkkel kapcsolatosan még akkor is, ha a megmentésük saját gazdálkodásuk korlátozásával is jár. Arra is fény derült, hogy a védett tájképi elemekkel kapcsolatos ismeretek bővülésével – egyéb kompenzációs elemek bevezetése mellett – fokozódik az irántuk táplált tisztelet és elfogadás is.
4. A korábbi kutatási eredményeket figyelembe véve kutatásom megerősítette, hogy a kunhalmok több évszázadon át tartó jelentős pusztulása – néhány kivételtől eltekintve – nem tudatos emberi tevékenység eredménye volt, csupán a velük kapcsolatos ismeretek hiányára vezethető vissza. Interjúim eredményeiből az is kiderült, hogy a tájat alakító ember általános ismeretekkel rendelkezik a halmokról, mindazonáltal történelmi

sajátosságaikról, a pusztulásukat előidéző vagy elősegítő folyamatokról – néhány kivételtől eltekintve – csak felületes tudás birtokában van.

5. Eredményeimből igazolható volt, hogy a halmok védelmében, megőrzésében kiemelt jelentősége van az ismeretek bővítésének. Vizsgálataim megerősítik, hogy az ismeretek bővülésével nő a halmok iránti tisztelet és a megmenekítésük iránti igény is.
6. Vizsgálataim rávilágítanak, hogy a természetvédelmi, tájvédelmi intézkedések bevezetése során keletkező esetleges konfliktusok kezelésénél kiemelt fontossága van – az érintettek anyagi kompenzációján túl – a gazdák személyes megkeresésének és erkölcsi elismerésüknek is.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

3. ábra: A Békés megyei kunhalmok állapota az elmúlt közel húsz év tükrében (KMNP 2013 és saját eredmények)

A Körös–Maros Nemzeti Park adatszolgáltatásából kiderül, hogy 1996-ban, a természet védelméről szóló törvény megalkotása idején a kataszterezés 380 db kunhalmot regisztrált a megye területén, melyből 264 db halom nem volt bolygatott állapotban, és 116 db területén folyt mezőgazdasági művelés (KMNP, 2013). Saját kutatásunk eredményeiből látható, hogy a 2010-ben hatályba lépett rendelet megalkotása során mindösszesen 185 db halmot ítélték megőrzendőnek. A megyei 185 db kunhalom többsége még bolygatás alatt állt 2010-ben (3. ábra). Ugyanakkor a rendelet hatálybalépését követően azonnal jelentős fordulat állt be az állapotukban. Vizsgálataink utolsó évében, 2015-ben már mindösszesen 8 db halom területét művelték. A több éven át tartó monitoringvizsgálataim megerősítik, hogy a szabályozás stabilan működik a halmok védelme vonatkozásában. A szociológiai felmérésünk fényt derített arra, hogy az agrárigazgatásban újonnan életbe léptetett jogszabályok csak az esetlegesen kiszabott szankciók hatására tudatosulnak a gazdálkodók körében. A megkérdezettek által elmondottak alapján tudatos, szándékos pusztításról nem

beszélhetünk. A hosszú évtizedek óta kialakult – esetlegesen kedvezőtlen – állapotok csakis az ismeretek hiányára vezethetők vissza a kunhalmok esetében. Amely halom markáns területi kiterjedése fennmaradt, vagy valamilyen építészeti tevékenység folyt rajta, azon halmok a mai napig jó állapotban maradtak fenn. Ugyanakkor azon kunhalmok, melyek a köztudatból kikoptak, valamikor mezőgazdasági művelés alá kerültek, belekoptak a környezetükbe. A halmokkal kapcsolatban kevés információval rendelkeznek az érintett gazdák. Így azt sem tudják igazán, mely tevékenységek akadályozzák a leginkább a halmok megmaradását.

Az eredményeim alapján a következő javaslatokat teszem.

– Át kell gondolni a HMKÁ-rendeletbe beépült halmok körét. Ezáltal meg kell vizsgálni, hogy mely halmot érdemes – területi kiterjedését, veszélyeztetettségét tekintve – benne hagyni a rendeletben, és az új kutatások során felderített és az azonosított halmok közül melyekkel kell vagy érdemes bővíteni azt. Ezután egy végleges adatbázist kellene létrehozni, mely csak nagyon indokolt esetben bővíthetne. Két kategóriába kellene sorolni a halmokat. Az egyik a megmentendő halmok köre, e halmokkal kellene bővíteni a végrehajtott rendeletet. A másik kategória esetében pedig el kell fogadnunk, hogy további védelmük értelmetlen.

– A végleges lehatároló munkát követően javasolom egy országos kunhalom-nyilvántartás létrehozását a végleges védendő halmok adataival, amelyben az eddigi kunhalom-adatbázist is egységesíteni lehetne. Ezen adatbázisra alapozva egy ingyenesen hozzáférhető mobiltelefon-alkalmazás létrehozását is javaslom, mely a gazdálkodók munkájának segítésén túl a tájban mozgó túrázókat, kirándulókat is segítené, tájékoztatná.

– Javasolom, hogy a HMKÁ-kritériumok között önálló fejezetként (kiválasztási elemként) jelenjen meg a tájképi elemek, ebben a kunhalmok ellenőrzése. Alapesetben a HMKÁ-kritériumok ellenőrzését a kérelmező gazdálkodók 1%-ánál (véletlenszerű és kockázatos szinteken) kell ellenőriznie

az MVH-nak. Ez kevésnek bizonyul, hiszen számos előírást vizsgál. Így azt is figyelembe kell venni, hogy a kiválasztottak az összes HMKÁ-előírás betartására vannak kiválasztva, de ezek nem mindegyike rendelkezik kunhalommal. Előfordulhat, hogy az alacsony kiválasztási ráta miatt évekig nem kerül kunhalom-ellenőrzés a rendszerbe.

– Kutatásom alapján javaslom, hogy szervezett oktatások keretén belül külön legyen szó a halmokról, azok fontosságáról, megőrzésük jelentőségéről. Az érintettek bevonása, a szemléletformálás kiemelt jelentőséggel bír. Ez jelentős költségbe nem is kerülne, hiszen a halmokról szóló ismertető anyagok, kutatások széles körűek és bárki számára hozzáférhetőek. Mindazonáltal azt is látni kell, hogy számos mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatás igénybevételének a feltétele a kötelező képzésen való részvétel. Ezen képzéseken hangoznak el a különféle támogatási feltételek leírásai, a betartásuk megkönnyítése érdekében segédanyagokat mutatnak be. Jelen javaslatom arra irányul, hogy a kunhalmok önálló témaként jelenjenek meg a fentebb említett oktatásokon, esetleg a halomtulajdonosoknak – a téma jelentősége miatt – külön oktatáson kellene részt venniük.

– Javaslom, hogy a rendeletbe véglegesen beépült halmok adatait fel kellene tüntetni a befogadó terület ingatlan-nyilvántartásába. A földhivatali rendezés régóta fennálló, orvosolandó probléma, az 1994-es békéscsabai kunhalom-konferencia ajánlásai között is elsőként szerepelt. Ezzel nemcsak a támogatás-nyilvántartási rendszerben szerepelnének a halmok, hanem földügyi nyilvántartásban is.

– Kutatásom eredményei alapján nem javaslom, hogy a halmok területét az állam kisajátítsa, és ezt követően azok területének a gondozása állami vagy önkormányzati feladat legyen. Számos esetben ez észszerűtlen is lenne, hiszen egy többhektáros ingatlanból kivett halom folt lenne a kezelés szempontjából. A halmok területének kezelését – elszórtságuk okán – integráltan lehet csak megoldani, és végső soron a befogadó terület használója lenne vele megbízva. Tájékoztatóként is mindenképpen az érintettek aktív bevonását javaslom.

– Javaslom, hogy nemzeti forrásból külön támogatást kaphassanak a gazdálkodók a közösségi munkájukért, a halmok megőrzéséért, ami csakis a halmok területének gondozása miatt járhatna, és azzal arányos lehetne.

– Javaslom, hogy a földhivatali rendezést követően a helyszínen is ki kellene jelölni a végleges, megmenteni kívánt halmokat (a középpontot és a palást nyomvonalát). A kutatásunk során feltárt erkölcsi elismerésről szóló igényt is ki kellene elégíteni. Ezt úgy javaslom megtenni, hogy minden halom mellé egy tájékoztató táblát is ki kellene helyezni, melyen szerepelne a halom neve, története, jelentősége, területi adatai (magasság, sugár). A tájékoztató táblán szerepeltetni kellene azon gazdálkodó nevét is – természetesen egyetértése mellett –, akinek a területén található a halom, a következő felirattal: *„Köszönjük X.Y. gazdának e halom védelmét és megőrzését az utókor számára”*.

Javaslataim zárógondolataként SZELEKOVSKY Lászlót (1999) idézem: *„Egy dolog, ami különlegessé teszi a halmokat, hogy ember alkotta, több ezer éves kultúrtörténeti emlékek, valamikori élőhelyek és sírok – a sírokra pedig vigyázni kell, MERT HAZÁVÁ A NEMZETET A SÍROK AVATJÁK.”*

5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN ÍRT TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓK

Folyóiratcikkek

IF-os folyóiratcikk

RÁKÓCZI A.–BARCZI A. (2015b): A Körös–Maros Nemzeti Parkért Egyesület kunhalmok védelméért folytatott tevékenységének eredményei 20 év távlatából. In: *Civil Szemle* XII. (2) 57–74. p.

Nem IF-os cikk

RÁKÓCZI, A. (2013): Kurgans as landscape elements protected by the European Community. *Ecoterra* 10 (34): 7–12. p.

BARCZI, A.–RÁKÓCZI, A.–PETŐ, Á. (2015): Preservation of the Kurgans in Békés County, Hungary. In: *International Journal of Engineering* XIII (1) 69–74. p.

RÁKÓCZI A. (2012): Egyes nemzeti értékeink sorsa és a kölcsönös megfeleltetés. In: *Agrártörténeti Füzetek* 33: 51–78. p.

RÁKÓCZI A. (2012): Egyedi tájértékeink, a gémeskutak hazai helyzete az európai uniós szabályozások tükrében. Örökség vagy átok? *Tájökológiai Lapok* 10 (1) 125–127. p.

RÁKÓCZI A. (2013): Egyedi tájértékeink védelme a kölcsönös megfeleltetés rendszerében. *Perspective – Kitekintés* 17 (19) 127–133. p.

RÁKÓCZI A.–BARCZI A. (2014): Védett tájelemek az Európai Unióban, a 73/2009 EK rendelet hatásai a magyar kunhalmok állapotára. – Protected landscape elements in the European Union and the hungarian effects of the regulation in the look of the kurgans. *Tájökológiai Lapok* 12 (1) 95–105. p.

RÁKÓCZI A.–SCHELLENBERGER J.–BARCZI A. (2014): Kunhalmok védelmének helyzete Békés megyében. – Preservation status of the kurgans of Békés County. *Economica* 7: 5–12. p.

RÁKÓCZI A. (2014): A közös agrárpolitika tájvédelmi előírásainak konfliktusai a Békés megyei kunhalmok tekintetében. – The conflicts of the landscape protection regulations of the common agricultural policy in the look of the kurgans of Békés county. In: *A Falu* 29 (1) 41–49. p.

RÁKÓCZI A.–BARCZI A. (2015): A közösségi agrártájtudományi intézkedések hatásai, konfliktusai a Békés megyei gazdálkodók és a kunhalmok körében. In: *Gazdálkodás* 59 (2) 142–152. p.

RÁKÓCZI A. (2013): A mezőgazdaság fejlesztése. In: *Boldog Élet* XXV. (3) 28–29. p.

RÁKÓCZI A. (2015): A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. In: *Boldog Élet* XXVII. (1) 18–19. p.

Konferenciakiadványok

Magyar nyelvű teljes

RÁKÓCZI A. (2013): A közösségi agrárszabályozások sikere a nemzeti tájképi elemek védelmében. In: *ÚJ HANGSÚLYOK A TERÜLETI FEJLŐDÉSBEN (2013)*(Békéscsaba). Konferenciakiadvány: (ISBN:978-963-306-247-0) pp. 280–292.

RÁKÓCZI A. (2014): A kölcsönös megfeleltetés tájtudományi előírásainak konfliktusai, a megoldás lehetőségei a kunhalmok példáján. In: *VII. MAGYAR FÖLDRAJZI KONFERENCIA KIADVÁNYA (7.)*(2014)(Miskolc). Konferenciakiadvány: (ISBN:978-963-358-063-9) pp. 735–741.

Magyar nyelvű absztrakt

RÁKÓCZI A. (2012): A magyar gémeskutak mint közösségi védett tájképi elemek. In: *III. SZAKKÖR KONFERENCIA (3.)*(2012)(Gödöllő). Konferenciakiadvány: (ISBN:978-963-269-321-7) p. 15.

RÁKÓCZI A., SCHELLENBERGER J., BARCZI A. (2013): Kunhalmok védelmének helyzete Békés megyében. In: „*MINDENNAPI TUDOMÁNY – A TUDOMÁNY MINDENNAPJAI*” (2013)(Szolnok). Konferenciakiadvány: (ISSN: 1585-6216) p. 5.

RÁKÓCZI A. (2013): Egyes nemzeti értékeink sorsa és a kölcsönös megfeleltetés. In: *(XXXI. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA) AGRÁRTUDOMÁNYI SZEKCIÓ (31.)*(2013)(Budapest). Konferenciakiadvány: (ISBN:978-963-503-536-6) p. 15.

RÁKÓCZI A. (2014): A viharsarki kunhalmok állapota, védelmük helyzete. In: *III. INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORANDUSZKONFERENCIA (3.)*(2014)(Pécs). Konferenciakiadvány: (ISBN:978-963-642-597-5) pp. 58–59.

RÁKÓCZI A., BARCZI A. (2015): Az agrártámogatások szankcionálási rendszerének tájvédelmi hatásai. In: VI. MAGYAR TÁJÖKOLÓGIAI KONFERENCIA (7.)(2015)(Budapest). Konferenciakiadvány: in press.

RÁKÓCZI A. (2012): Egyedi tájértékeink védelme a kölcsönös megfeleltetés rendszerében. OUR UNIQUE LANDSCAPE ELEMENTS IN THE SYSTEM OF CROSS-COMPLIANCE. In: AZ ÉLHETŐ VÁROS ÉS VIDÉKE – NEMZETKÖZI SZIMPÓZIUM A MAGYAR TUDOMÁNY ÜNNEPE KERETÉBEN (2012)(Békéscsaba). Konferenciakiadvány: (ISSN: 1454-9921) p. 127.

Idegen nyelvű teljes

RÁKÓCZI, A., BARCZI, A. (2014): The Regulatory System of Good Agricultural and Environmental Condition as a Guarantee of Persistence of Cumanian Mounds. In: XIV. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS NAPOK – AZ ÁTALAKULÓ, ALKALMAZKODÓ MEZŐGAZDASÁG ÉS VIDÉK (14.)(2014)(Gyöngyös). Konferenciakiadvány: (ISBN:978-963-9941-76-2) pp. 1239–1245.

Idegen nyelvű absztrakt

RÁKÓCZI A. (2011): Egyes nemzeti értékeink sorsa és a kölcsönös megfeleltetése. The fate of our single national values and the cross compliance. In: PÉK L., CSOMAI R. N. (Szerk.): *Szent István Egyetem Tudományos Diákköri Konferencia előadásainak összefoglalói*. Gödöllő: Szent István Egyetem, 345. p.